

Nowe nazwy własne

**nowe
tendencje
badawcze**

Kraków 2007

Wydawnictwo PANDIT
Kraków 2007
ISBN 978-83-88400-00-0

NOWE NAZwy WŁASNE — NOWE TENDENCJE BADAWCZE

pod redakcją
Aleksandry Cieslikowej,
Barbary Czopek-Kopciuch
i Katarzyny Skowronek

Wydawnictwo PANDIT
Kraków 2007

Publikację opiniowali do druku
ROBERT MRÓZEK
EWA WOLNICZ-PAWŁOWSKA

Wydanie publikacji dofinansowane przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego

Redaktor tomu
EWA BEDNARSKA-GRYNIEWICZ
Współpraca redakcyjna
JUSTYNA NOWAK
MAGDALENA RAŹNA

Korekta
JUSTYNA NOWAK
MAGDALENA RAŹNA
WŁADYSŁAW SĘDZIK
KASPER ŚWIERZOWSKI

Projekt okładki
TOMASZ ZACHARSKI

© Copyright by Autorzy, 2007
© Copyright by Wydawnictwo PANDIT, 2007

ISBN 978-83-88866-36-4

Skład, druk i oprawa:
PANDIT
31-334 Kraków, ul. Łokietka 177
tel. 0-12 635-18-79 w. 27

Jaromír KRŠKO

Banská Bystrica

„Hydronymia Slovaciae” — tradicionalita a originalita

Hydronymia predstavuje jednu z dôležitých oblastí onomastiky. Viaceré krajiny sa už v minulosti rozhodli spracovať národnú hydronymiu v synchronnom i diachrónnom rámci, niektoré krajiny tento krok ešte len čaká.

O spracovaní hydroným na Slovensku sa začalo uvažovať roku 1976, kedy vznikla výskumná úloha Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Bratislave pod vedením M. Majtána. V rámci tejto úlohy vznikla na onomastickom pracovisku v Jazykovednom ústave L. Štúra SAV pracovná skupina a začalo sa s budovaním kartotéky slovenskej hydronymie (excerpovali sa diela „Hydrologické pomery ČSSR“, „Hydrografický číselník slovenských tokov“, „Základná mapa ČSSR“ v mierke 1 : 50 000). Pod vedením pracovnej skupiny sa začali organizovať metodické semináre v Jazykovednom ústave L. Štúra SAV, v Banskej Bystrici a v Prešove. Vypracoval sa dotazník na terénny výskum, zorganizoval sa terénny výskum povodí horného Hrona, Zolnej a povodia Svinky (prítoku Torysy). Hydronomastický materiál zbierali poslucháči vtedajších pedagogických fakúlt v Prešove a Banskej Bystrici v rámci seminárnych prác.

Slovenská onomastika tak už v polovici sedemdesiatych rokov nadviazala na iniciatívu nemeckých onomastikov, konkrétnie na myšlienky H. Kraheho zo začiatku šesťdesiatych rokov. H. Krahe vypracoval projekt na spracovanie hydronymie Nemecka pod názvom „Hydronymia Germaniae“ (1962). Neskor sa k tomuto projektu v roku 1980 oficiálne pripojila aj poľská onomastika pod vedením K. Rymuta. Myšlienka spracovania hydronymie v širšom (európskom) kontexte sa zrodila r. 1985 v Akadémii vied a literatúry v nemeckom Mainzi. Autormi projektu „Hydronymia Europaea“ boli W. P. Schmid, J. Udolph a K. Rymut.

Prvou monografiou, v ktorej sa spracovala hydronymia slovenského povođia, bola práca M. Majtána a K. Rymuta pod názvom „Hydronymia dorzecza Orawy“ (1985). Táto monografia bola však spracovaná podľa metodiky starších

poľských hydronomastických monografií. Podľa monografie „*Hydronimia dorzecza Orawy*“ bola spracovaná aj kandidátska dizertačná práca O. Nemčokovej „*Hydronymia povodia horného Hrona*“ (1988). V roku 1998 vyšla v Stuttgartre ďalšia spoločná práca autorov K. Rymuta a M. Majtána pod názvom „*Gewässernamen im Flussgebiet des Dunajec*“ (Nazwy wodne dorzecza Dunajca). V tejto monografii sa samostatne spracúva aj slovenská časť Dunajca a Popradu (s. 295–426 a 459–506). Autori tu nadviazali na zásady stavby hesla podľa jednotnej normy projektu „*Hydronymia Europaea*“.

V rámci spracúvania slovenskej hydronymie vzniklo niekoľko menších štúdií, ale aj samostatné monografie, v ktorých autori analyzovali väčšie povodia. Nové monografie už metodologicky vychádzali zo zásad projektu „*Hydronymia Europaea*“ — „*Hydronymia slovenskej časti povodia Slanej*“ (Sičáková 1996), „*Hydronymia povodia Iplá*“ (Majtán — Žigo 1999), „*Hydronymia povodia Turca*“ (Krško 2003). Zatiaľ ostatnou monografiou tohto druhu je „*Hydronymia povodia Nitry*“ (Hladký 2004), v ktorej autor ako prvý predstavil metodologické spracovanie vodných kanálov, resp. metodiku ich zapisovania v hydrografickom členení povodia (o tom v nasledujúcich poznámkach). V rukopise zostala kandidátska dizertačná práca „*Hydronymia povodia horného Hrona*“ (Nemčoková 1988), ktorá sa stala podkladom pre celé spracovanie povodia Hrona pod názvom „*Hydronymia povodia Hrona*“ (autorom je J. Krško). Hydronymia povodia Hrona by mala byť dokončená v roku 2006 a publikovaná v nasledujúcom roku. Spracovanie povodia Hrona by skompletizovalo spracovanie povodí takmer celého stredného Slovenska. V ďalších rokoch by sú mala samostatne spracovať hydronymia povodia Váhu, čím by sme dosiahli spracovanie približne 60–70% celkovej hydronymie Slovenska (pozri mapku na konci príspevku).

Tradicionalitou projektu „*Hydronymia Slovaciae*“ je, že vychádza z metodologických zásad projektu „*Hydronymia Europaea*“. Výskum jednotlivých slovenských povodí však priniesol so sebou špecifické problémy, ktoré museli autori riešiť. Aby sme dosiahli jednotu zapisovania všetkých hydroným a aby sa mohli samostatne monograficky spracované povodia spojiť do jedného celku, musela byť vypracovaná záväzná metodika. Zásady spracovania hydronymie Slovenska vyšli pod názvom „*Spracovanie hydronymie Slovenska (Metodické pokyny na spracúvanie projektov «*Hydronymie Slovaciae*»)*“ (Krško 2005).

V tejto hydronomastickej metodike je podrobne rozpisáná stavba základného hesla pre tečúce a stojaté vody, pramene a vodopády. Stavba hesiel bola publikovaná vo viacerých odborných onomastických časopisoch (pozri napr. Krško 2004), preto z časových a priestorových dôvodov uvedieme len stručný popis ukážkového hesla tečúceho toku. Podobná štruktúra platí aj pre tečúce toku vyššieho stupňa (tu však za heslom naznačíme do ktorého toku sa analyzovaný tok vlieva), pre stojaté vody, pramene a vodné kanály. Heslové slovo (vysádzané tučne) predstavuje štandardizovanú podobu hydronyma

alebo podobu, ktorá je vhodná na štandardizáciu. Po heslovom slove nasleduje údaj, či ide o pravý (p.) alebo ľavý (l.) prítok voči nadradenému toku a názov tohto nadradeného toku. Nasleduje dĺžka toku v km, miesto prameňa¹, miesto ústia (ak je to dôležité, môžeme pred miestom ústia zapísat' aj miesto, kde vodný tok preteká). Orientácia prameňa alebo ústia podľa svetových strán sa nerozpisuje slovami, ale len značkami — V, Z, J, S, SV, SZ, JV, JZ. Po týchto lokalizačných údajoch nasledujú varianty názvov hydronyma a terénny názov (TN), osadný názov (ON), osobné meno (OM), vodný názov (VN), prípadne etnynom (EN), ktoré mohli podobu hydronyma motivovať alebo s ním vecne a etymologicky súvisia. V novom riadku nasleduje číslo vodohospodárskej mapy mierky 1 : 50 000, na ktorej sa tok nachádza. Novinkou je, že pri vodnom toku, ktorý nie je na vodohospodárskej mape zapísaný, napíšeme číslo mapy, ale do zátvorky napíšeme „nepomenovaný“. Ak sme názov vodného toku (ide najmä o studne, pramene, zaniknuté malé vodné toky a pod.) získali terénnym výskumom, výpisom z obecnej kroniky, regionálnej monografie alebo štúdie a jeho výskyt nie je na vodohospodárskej mape zakreslený, a preto ho nevieme spôsobivo lokalizovať, tak isto napíšeme číslo vodohospodárskej mapy, ale do zátvorky napíšeme „nelokalizovaný“. Za údajom z vodohospodárskej mapy uvedieme číslo vodného toku, ktoré uvádza V. Šmilauer v diele „Vodopis starého Slovenska“ (1932). Ďalšie riadky tvoria chronologicky usporiadane doklady vodných názvov s rokom zápisu, názvom a prameňom, v ktorom sa daný názov nachádza (v prípade knižného diela sa za skratkou uvádza prvá strana výskytu), prípadne názvy získané terénnym výskumom (tieto zapisujeme fonetickou transkripciou v nárečovej podobe, za ktorou nasleduje skratka obce, v ktorej sme názov získali). Záver hesla tvoria výklady všetkých názvov a variantov názvov hydroným s poukazmi na jazykovo a vecne súvisiace miestne a terénne názvy (motivácia osadným, terénnym, vodným názvom, osobným menom). Niekoľko je vhodné uviesť aj smer motivácie (VN *Konotopa* > ON *Konotopa*, nie naopak!)². Na záver môžeme uviesť dôležitú literatúru, ktorá sa týka etymológie.

¹ Miesto prameňa je potrebné lokalizovať vzhľadom k dôležitému onymickému bodu — osade, vrchu, pohorí, terénnemu názvu... — tieto onymické body často motivujú podobu hydronyma. Pri terénnych názvoch uvádzame ich nadmorskú výšku — napr. „... pramení S od Vysokej (1967 m n. m.)“. Zdôrazňujeme, že ide o nadmorskú výšku (najčastejšie) oronyma (jeho kótu) a nie o nadmorskú výšku prameniska. Kóta je dôležitá pri konfrontácii súčasných máp so staršími mapami a identifikácii tokov na týchto mapách.

² Dôležité je uvedomiť si smer motivácie, pretože nie vždy musí byť motivantom terénny názov, osada, samota a pod. Niekoľko hydronymum motivuje názov osady (napr. *Blatnica* (potok) > *Blatnica* (osada)) — logicky by nevznikla osada na mokrom (blativom) teréne, ktorá by motivovala názov potoka pri tejto osade. Podobne to bolo aj v prípade pôvodného názvu *Konotopa* (dnes obec *Ivančiná*) — prvotný bol názov potoka *Konotopa* (pretekal bažinatým miestom, v ktorom sa topili kone) a názov potoka motivoval pomenovanie osady.

Príklad zápisu základného hesla:

Ivančinský potok p. Turiec, 5,8 km; pramení Z od Diviak, ústi v Ivančinej; varianty: Konotopa, Ivančiná, Ivančinský potok; ON Ivančiná.

VMP. 50: 36–11; Šmil. Nr. 236

VN: 1251 *Kanatopam, alium fl. Kanathopam* CDSL. II., Nr. 370, s. 258

1254 *riv. Konotopa* CDSL II, Nr. 459, s. 319; Šmil. 322; Mál. 86

1736 *Konopotam* Bel II., 300

1892 *Konotopa* KrižS. 424

1898 *Konotopa* KrižM. 163

1944 *Konotopa* Šik. 89

1973 *Konotopa* Lich. 22–23

1981 *Ivančiná* VMP. SSR

1988 *Ivančinský* VMP. oz.

1990 *Ivančinský potok* VMP. ČSFR

1996 *Konotopa* Beň. 75

2002 *Ivančiná* náreč. Ivan.

2002 *Konotope* náreč. Ivan.

ON: Konotopa

1248 *Konotopa* Beň. 75

1248 *Kanatopa* TR. 74

1414 *Konotopa* Beň. 76

1430 *Konothaba* Beň. 76

ON: Ivančiná

1423 *Iwankfalua* VSO I, 495

1536 *Iwanchynffalva* VSO I, 495

1786 *Iwančina* VSO I, 495

Etym.: Názov *Konotopa* (z *koń* a *topiti*) vznikol podľa charakteristiky brehov toku — močaristé brehy, pri prechode potoka sa topili kone (Šmil. 463–464); názvy *Ivančiná*, *Ivančinský potok* vznikli z ON Ivančiná (< OM Ivanka < Ivan)³, apel. *potok*.

Lit.: Šmil. 55, 463–464; Beň. 75–79.

Okrem základnej stavby hesla je v metodike popísaný aj spôsob radenia názvov jednotlivých prítokov. V slovenskej onomastike sa diskutovalo o smere zapisovania hydroným, či budú zapisované v smere toku (od prameňa k ústiu — takto je koncipovaná monografia J. Hladkého „*Hydronymia povodia Nitry*“) alebo v opačnom smere, teda od ústia k prameňu. Napokon sa slovenskí onomastici dohodli o zapisovaní v smere ústia k prameňu, pretože historické osídľovanie postupovalo v tomto smere.

³ Pri etymológii hydronyma (resp. jeho motivácií) sa snažíme zistíť aj etymológiu vecne súvisiacich osadných, terénnych názvov, samôt...

Hydrografické členenie skúmaného povodia môže obsahovať hydronymá, ktoré sa vyskytnú viackrát, pričom však označujú odlišné vodné toky. Onymická polysémia (prípadne onymická homonymia) sa musí vyznačiť v hydrografickom členení tak, že každé polysémické hydronymum bude mať pri sebe číselný index. Príklad hydrografického členenia:

- 1 HRON
- 2 Lieňanský potok (1) ľ.
- 3 Putikov ľ.
- 4 Novobanský potok p.
- 5 Starohutský potok p.
- 6 Sedlový potok (1) ľ.
- 7 Sklený potok ľ.
- 8 Drozdovo p.
- 9 Rovienka ľ.
- 10 Zajačí potok (2) p.

Uvedené hydrografické členenie sa dá čítať takto: do *Hrona* sa zľava vlieva *Lieňanský potok*, do ktorého zľava ústi *Putikov* (preto je odsadený tabuľátorom). Ďalším prítokom *Hrona* (proti prúdu) je pravý prítok pod názvom *Novobanský potok*, do ktorého sa sprava vlieva najprv *Starohutský potok*, do ktorého zľava ústi *Sedlový*, potom *Sklený potok* a sprava potok *Drozdovo* (všetky tri sú odsadené na rovnakú úroveň, pretože sa vlievajú do toho istého potoka). Po *Starohutskom* potoku je ďalším prítokom *Novobanského* potoka ľavý tok *Rovienky* a pravý prítok pod názvom *Zajačí potok*.

Číselné indexy pri Lieňanskom, Sedlovom a Zajačom potoku znamenajú, že takto pomenovaných potokov je v povodí *Hrona* niekoľko, tieto hydronymá sa vyznačujú spomínanou onymickou polysémiou (prípadne onymickou homonymiou — presné členenie pozri: Krško 2002).

Je pochopiteľné, že pri opise vód celého Slovenska zaznamenáme mnohonásobný výskyt pomenovaní typu *Biela voda*, *Čierna voda*, *Biely potok*, *Čierny potok*, *Hlboký potok*, *Mlynský potok*, *Studený*, *Široká* a pod. Problémom bude správne zoradenie týchto názvov podľa indexov. Východiskom by malo byť hydrografické členenie voči hlavnému toku, ktorý odvádzá vody Slovenska — Dunaja⁴. Polysémické názvy by mali mať najmenší index smerom od dolného toku Dunaja v Maďarsku. Tu je prvým (ľavým) prítokom Tisa, do ktorej sprava ústi najprv rieka Slaná (a jej prítoky na Slovensku). Vyšší index by mali vodné toky povodia Hornádu a Ondavy. Postupne by sme indexami označili polysémické názvy povodia Iplia, Hrona, Váhu a Moravy. V „indexovom“ rade by boli posledné vodné toky, ktoré neústia do Dunaja, ale do Visly. Poradie by

⁴ Podľa hydrológov odvádzá Dunaj asi 94% vód na Slovensku (ústia do Čierneho mora), zvyšok odteká do Visly, ktorá ústí do Baltského mora.

bolo podobné — prvé by sme označili východoslovenské prítoky Popradu (ten je pravým prítokom Dunajca) a potom polysémické názvy prítokov Dunajca. Presnosť indexového radenia v „*Hydronymia Slovaciae*“ bude teda závislá od zodpovedného prístupu jednotlivých autorov čiastkových výstupov a dôsledného radenia v záverečnej fáze spracovania „*Hydronymie Slovaciae*“.

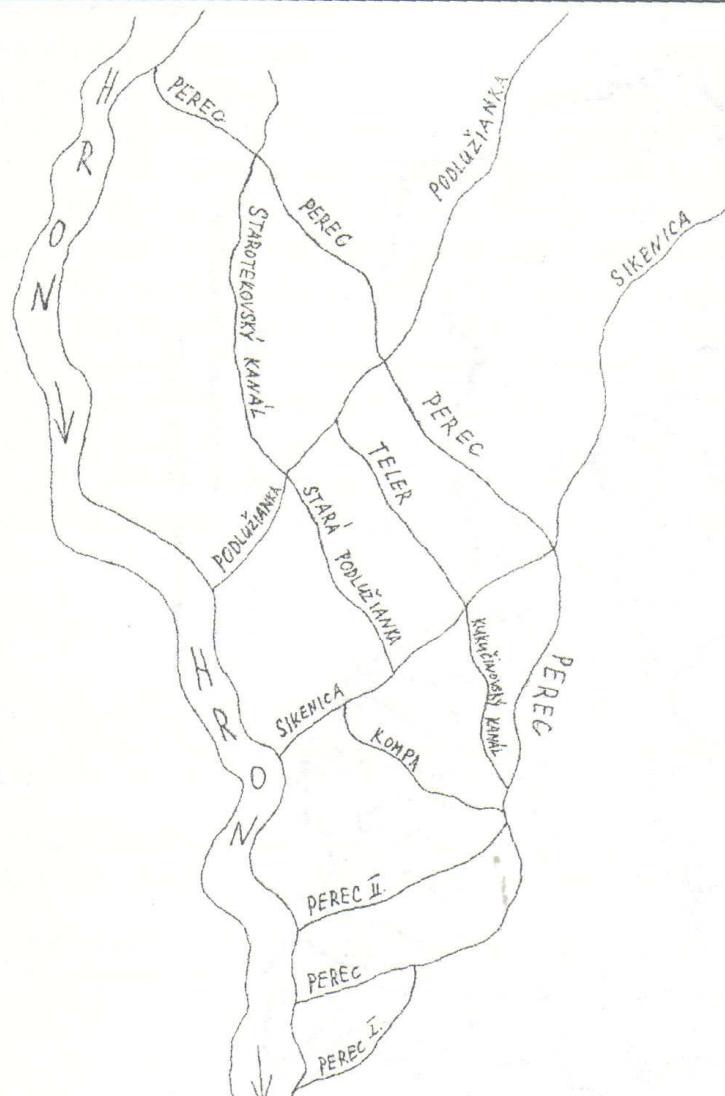
Označovanie polysémických hydroným indexami pri skúmanom povodí bude teda také, že najnižší index bude mať názov v dolnom toku hlavného povodia a najvyšší index bude mať hydronymum najbližšie k prameňu.

Originalita projektu „*Hydronymia Slovaciae*“ spočíva najmä v zápise a značovaní vodných kanálov. V doterajšej histórii sa tieto technické vodoohospodárske stavby nezapisovali do skúmanej hydronymie, pretože ich spájanie s vodným tokom je pomerne zložité. Autorom týchto zápisov je J. Hladký, ktorý v slovenskej onomastike ako prvý priniesol riešenie tohto problému vo svojej monografii „*Hydronymia povodia Nitry*“ (Hladký 2004).

Kanály sú vodohospodársko-technické stavby zabezpečujúce odvodnenie prebytočných vód v hustej sútokovej oblasti alebo odvodnenie zamokrených, močaristých oblastí. Nejde o objekt s prirodzeným tokom, a teda prameňom a ústím, ale vodný režim býva väčšinou umelo usmerňovaný — z odvodňovacieho kanála sa spravidla voda odvádzá do recipienta, no pri vyšších vodných stavoch sa zasa prečerpáva z recipienta do kanála alebo sústavy kanálov. S výstavbou umelých odvodňovacích kanálov sa začalo na Slovensku v 1. polovici 19. st., časť vznikla úpravou vysychajúcich ramien alebo tokov. V súčasnosti sú mnohé kanály, ktoré pôvodne slúžili na odvodňovanie pôd, už nefunkčné.

Kedže kanály nie sú prirodzené vodné toky, často bývajú účelovo navzájom poprepájané, na mapách sú vyznačené iným spôsobom ako vodné toky. Zápis lokalizácie kanálov sa v heslovej časti odlišuje tým, že sa neuvádza radenie tokov smerom k recipientu ako pri vodných tokoch, ale neuvádza sa ani miesto prameňa a ústia. Uvádza sa iba jeho miestopisná lokalizácia vzhľadom na obec, vrch atď.; ak má kanál spojovaci funkciu, uvádzame, ktoré kanály spája. Zostávajúca štruktúra zápisu sa nemení a je veľmi podobná (resp. identická) so štruktúrou hesla tečúceho toku.

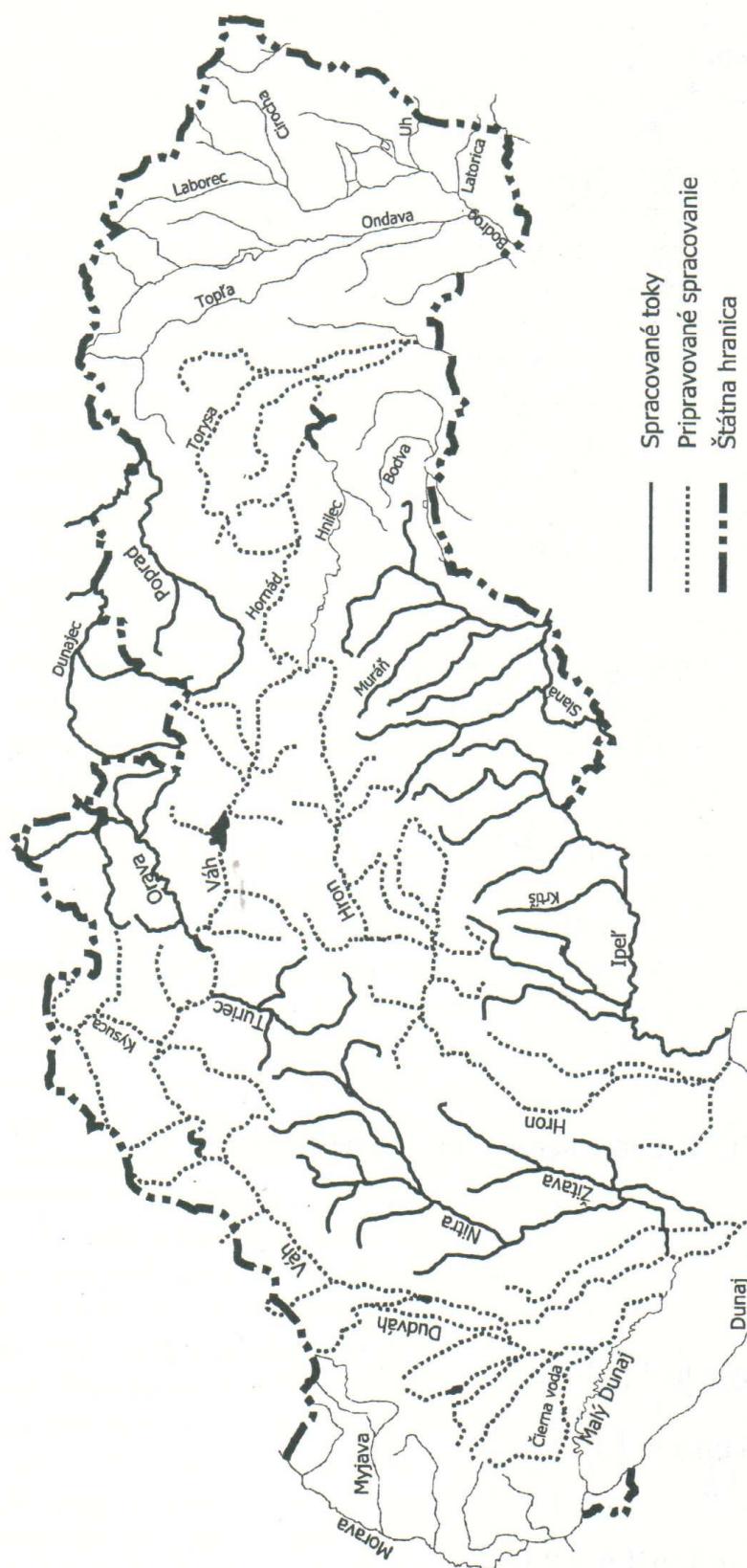
Z metodologického hľadiska je však dôležitejšie zapisovanie hydrografického členenia kanálov, ktoré sa odlišuje od zápisu bežných vodných tokov. Na ich odlišenie od vodných tokov sa používajú symboly (, ktorým sa označuje pravostranné rameno alebo kanál vo funkcii ramena, ktoré sa začína aj končí ešte pred ústím ďalšieho toku a [, týmto symbolom označujeme umelý kanál alebo rameno, do ktorého sa vlievajú ďalšie toky (v členení preto zaznamenávame aj jeho začiatok, aj jeho koniec, a to uvedením čísla objektu; ak hranačá zátvorka stojí za názvom objektu, číslo, ktoré za ňou nasleduje, označuje číslo ďalšieho objektu, s ktorým je takto označený objekt spojený). Na lepšie pochopenie uvedieme príklad z povodia Hrona:

Mapa 1.

Zápis hydrografického členenie kanála Perec je nasledovné:

1. Hron
2. [Perec I.] 1
3. [Perec I. I.] 2
4. [Perec II. I.] 1
5. Kompa p. [7
6. [Kukučínovský kanál p. [7 [9
7. Sikenica I.
8. [Stará Podlužianka p. [10 [11
9. [Teler p. [10 [6
10. Podlužianka I.
11. [Starotekovský kanál p. [2 [8

Mapa 2.

Uvedené hydrografické členenie sa dá čítať takto: do *Hrona* zľava ústi kanál *Perec*⁵, ktorý s hlavným tokom (Hronom) zľava spájajú aj jeho menšie kanály — najprv *Perec I.* a potom *Perec II.* Do Pereca neskôr sprava ústi *Kompa*, tá však spája aj potok *Sikenica*⁶. *Kukučínovský kanál* je sprava napojený na Perec, ale spája sa aj so *Sikenicou* a *Telerom*. Ďalším prítokom Hronu je ľavostranná *Sikenica*, do ktorej sprava ústi kanál *Stará Podlužianka*, spájajúci aj *Podlužianku* a *Starotekovský kanál*. Nasledujúcim prítokom Sikenice je z pravej strany kanál *Teler*, ktorý spája aj *Podlužianku* a *Kukučínovský kanál*. Potom nasleduje ľavostranný prítok Hrona — potok *Podlužianka*, do ktorej sprava ústi Starotekovský kanál spájajúci aj *Perec* a *Starú Podlužianku*.

Spracovanie slovenskej hydronymie je náročnou úlohou. Výzvu sme však prijali a dúfame, o niekoľko rokov budeme môct' slovanskej a európskej onomastike predstaviť záverečné výsledky projektu „Hydronymia Slovaciae“.

LITERATÚRA

- Hladký J., 2004, Hydronymia povodia Nitry, Trnava.
- Hladký J., 2006, „Hydronymia Slovaciae“ — aktuálny projekt slovenskej onomastiky.
Referát prednesený na XV. kolokviu mladých jazykovedcov (Tajov, 7.–9. 12. 2005) (rukopis).
- Krško J., 2002, Mikroštruktúrne vzťahy v onymii, Slovenská reč, 67, 2002, č. 3, s. 142–152.
- Krško J., 2004, Projekt spracovania „Hydronymie Slovenska“, Acta onomastica XLV, s. 18–27.
- Krško J. 2005, Spracovanie hydronymie Slovenska (Metodické pokyny na spracúvanie projektov „Hydronymie Slovaciae“), Banská Bystrica.

SUMMARY

“Hydronymia Slovaciae“ — tradition and innovation

In his article, the author introduces the project “Hydronymia Slovaciae”, the goal of which is to cover the hydronymy of the whole of Slovakia. This project is part of the European project “Hydronymia Europaea”, in which German and Polish onomasts have shown particularly active participation. Under the aegis of this broader project, several Slovak works have been published that have become a kind of background for the project “Hydronymia Slovaciae”. The author also describes the latest monographs in which specific Slovak river basins are discussed: the Ipel', Slaná, Turiec, Nitra and currently the Hron. The uniqueness of this Slovak project lies in its tracing of water channels and their recording in a hydro-

⁵ Hranatá zátvorka a poradové číslo Hrona signalizuje, že kanál Perec sa spája s Hronom na dvoch miestach. Takto sa vyznačujú aj ramená potokov (napr. mlynské náhony), ktoré majú väčšinou pomenovanie *Mlynský potok*, *Mlynský náhon*, *Mlynský jarok* a pod.

⁶ Preto je za Kompou uvedená hranatá zátvorka a poradové číslo Sikenice z hydrografického členenia.

graphic system of watercourses. The author deals with the forms of particular features of elaborated watercourses in connection with a developed methodology, namely, the "Elaboration of Slovak hydronymy (Methodological instructions on how to elaborate particular 'Hydronymia Slovaciae' projects)".